

Преграј Р. ТЕРЗИЋ*

Институт за политичке студије, Београд

ПРИМЕНА ТЕОРИЈЕ ГЕОПОЛИТИКЕ ЕМОЦИЈА ДОМИНИКА МОЈСИЈА НА СЛУЧАЈ СРБИЈЕ

Апстракт: У раду се анализирају спољни и унутрашњи утицаји на настанак различитих облика колективних емоција у Србији у последњих тридесет година. Доминик Мојси сматра да културе страха, понижења и наде доминирају у одређенима државама и регионима у садашњости, али их и карактеришу током историјских периода у прошлости. Појединци и групе имају своје интересе, мотиве и потребе. Они предузимају одређене активности и методе којима делују на политичко понашање, при чему културе страха, понижења и наде могу пресудно утицати како на садашње привредно стање земље и њену улогу у међународним односима, тако и на будућност њиховог привредног развоја и целокупног друштвеног напретка, али и односа према другим државама и цивилизацијама. Међу методама деловања истичу се методе сарадње и методе сукоба.

Кључне речи: Доминик Мојси, геополитика емоција, страх, понижење, нада, Србија.

УВОД

„Свака активност људи започиње и одвија се у одређеној друштвеној ситуацији. Основна структура сваке активности има исте основне делове, сегменте, елементарне чиниоце. Свака активност нужно има одређене димензије – обим, садржај, интензитет, носиоце-учеснике, узроке и последице. Друштвена активност осим тога, везана је и за потребе, циљеве и усмерена је“ (Милосављевић 1977: 44). Различите друштвене активности, појаве и процеси могу бити предмет изучавања више друштвених наука. Ипак, Драган Тачнић с правом констатује „да се већина друштвених појава може истраживати са политиколошког аспекта“ (Тачнић, Лазовић Јовић 2018: 190).

У претходних тридесет година грађани Србије су учествовали у многобројним друштвеним активностима, које су обликовале различите облике колективних емоција. Почетак деведесетих година прошлог века обележен је распадом Социјалистичке Федеративне Републике Југославије и грађанским ратовима у Хрватској, Босни и Херцеговини, а крајем последње деценије двадесетог века оружаном сукобом на Косову и Метохији и НАТО бомбардовањем.

Некада моћна Југословенска народна армија, која је деценијама јачала своје оружане капацитете у циљу одбране од спољашњег непријатеља, престала је да

* виши научни сарадник, predragterzic@yahoo.com

постоји у међусобним сукобима народа који су чинили њен активни и резервни састав. Насупрот очекиваном нападу страних држава или војних савеза, десило се управо супротно -унутрашњи сукоб. У народу развијене слободарске и ратничке традиције, снажна војска представља темељ државе и нације, а одлазак на одслужење војног рока за сваког регрута значи и један од најважнијих периода у његовом животу. Зато су војни порази у ратовима деведесетих, уништење војних капацитета током прве деценије двадесет и првог века, испорука Хашком трибуналу оптужених за ратне злочине и укидање обавезног служења војног рока значајно утицали на настанак осећања колективног понижења српског народа.

Период раста бруто друштвеног производа након завршетка Другог светског рата и отклањања ратом изазваних последица, раст уписаности и увећање зарада трајао је, с одређеним потешкоћама, све до почетка деведесетих година. Међутим, ратна разарања и увођење санкција међународне заједнице утицали су на смањење бруто друштвеног производа Савезне Републике Југославије, на увећање стопе незапослености становништва, производња је опадала, а зараде су током хиперинфлације 1993. и јануара 1994. године изгубиле сваку вредност. После доба ратова, инфлације и формално још увек високе запослености, наступа период неуспелих приватизација у којима су престале да постоје деценијама стваране државне и друштвене фирме, које су запошљавале стотине хиљада радника. Немогућност проналаска посла за велики број некадашњих радника угашених државних и друштвених предузећа стварао је социјалну и емоционалну основу за настанак осећаја страха, како личног, тако и страха за будућност деце, па и читавих генерација. Страх се из садашњости преносио у будућност, која је деловала далеко и неизвесно.

Међутим, осећај беспомоћности и страха за сопствену садашњост и још неизвеснију будућност деце, стварање културе понижености због санкција међународне заједнице, војних поразу у ратовима и умањења војних капацитета Војске Србије, у последњих десет година заменило је доминантно осећање наде. Отварање нових фабрика и последично увећање запослености, стабилан девизни курс, изградња ауто-путева, школа, болница, реконструкција железничких пруга, увећање зарада војника, подофицира и официра, изградња станова за снаге безбедности и куповина новог, модерног наоружања допринели су развијању културе наде.

Нада преузима место осећајима забринутости за будућност, страха за сваки сутрашњи дан, а раст бруто друштвеног производа и изградња инфраструктуре утичу на колективно јачање наде. Пониженост народа исказана кроз испоруку оптужених за ратне злочине Хашком трибуналу, смањење војних капацитета и укидање обавезног служења војног рока се претвара у веру да се снажењем војске омогућава колективна безбедност. Тако емоција наде добија улогу доминантног геополитичког осећаја српског народа. Настаје културе наде.

ЕМОЦИЈА СТРАХА

Доминик Мојси наглашава разумску природу геополитике, која се бави рационалним и објективним стварима, у које убраја границе, економске ресурсе и војну моћ. „Насупрот томе, емоције су у основи субјективне, понекад и сасвим ирационалне“

(Мојси 2012: 10). Тек комбиновањем субјективних и објективних елемената, тражећи њихову одговарајућу равнотежу, могу се разумети сложена друштвена, политичка и економска кретања, која обухватају процесе сарадње и сукоба.

„Колективне представе су производ неизмерне сарадње која се простире не само у простору, већ и у времену; да бих их створило, мноштво разних духова удружило је, смешало и комбиновало своје идеје и осећања; дуги низови поколења нагомилали су у њима своје искуство и знање“ (Диркем 2015: 60). Појединац се тако јавља у двострукој улози. Према Диркемовом мишљењу, у сваком појединцу „постоје два бића: једно индивидуално, које има своју основу у организму и чији је круг деловања, самим тим, уско ограничен, и једно друштвено, које – у интелектуалном и моралном погледу представља у нама највишу стварност коју можемо сазнати посматрањем – наиме, друштво. Последица ове двојности наше природе је, у практичном поретку, несводивост моралног идеала на утилитарну побуду, а у поретку мишљења, несводивост ума на индивидуално искуство. У мери у којој суделује у друштву, појединац природно превазилази самога себе и кад мисли и кад дела“ (Диркем 2015: 60).

Ипак, и поред одређења емоција као колективних представа није могуће извршити стриктну периодизацију појединачних геополитичких емоција у некој земљи, јер различита емоционална стања постоје у истом периоду у одређеним државама и културама, при чему се у таквим мешавинама неке емоције приказују као доминантне. Немогућношћу аналитичког свођења геополитичке емоција једног подручја на само одређену емоцију анализа се усложњава и отежава, јер је чињеница „да су страх, понижење и нада увек у различитој мери присутни, у зависности од континента, региона, земаља и, пре свега, времена дешавања“ (Мојси 2012: 42).

Култура страха у својој бити подразумева одсуство поверења, које се манифестује као недостатак поверења у институције и доносиоце кључних друштвених, политичких и економских одлука, али и као осећање забринутости за будућност. Неизвесност будућних друштвених кретања и промене као пут у непознато омогућавају настанак културе страха, јер, како Жан Делимо примећује, „било да смо данас осетљивији на страх или не, овај је главни чинилац људског искуства, упркос напорима уложеним да се он превазиђе“ (Делимо 2003: 29).

Настанак културе страха се везује за кризне ситуације. У објективне димензије кризне ситуације Младен Звонаревић убраја: број угрожених особа, број жртава, материјална штета, настајање и трајање кризне ситуације, виталне тачке социјалног система, ступањ антикризне организованости, брзина реаговања у кризној ситуацији, субјективне димензије кризне ситуације, величина доживљеног стреса, процена властите ситуације, процена ситуације у ужој околини, процена ситуације у широј околини, социјална клима и јавно мњење (Звонаревић 1989: 684-689).

Истражујући утицај друштвене и природне средине на појединце, Ђуро Шушњић наводи да је „највећи део наших осећања, веровања, мишљења и поступака изазван је *свољашњим* променама у природној и друштвеној средини, и могло би се без претеривања рећи да *већина људи игра како околности свирају*“ (Шушњић 2008: 45). Тако је на настанак културе страха у Србији деведесетих година двадесетог века утицала комбинација неколико фактора, међу којима се истичу страх од рата

и страх од губитка посла. Страх од рата, који се у виду грађанских сукоба одвијао на подручју Словеније, затим Хрватске и Босне и Херцеговине стварао је читав низ других страховања становника Србије. Сукоб у Словенији је био краткотрајан војни сукоб Југословенске народне армије и снага Територијалне одбране Словеније, који је трајао од 27. јуна до 7. јула 1991. године. Док се сукоб у Словенији може одредити и као десетодневни рат, грађански сукоби у Хрватској и Босни и Херцеговини трајали су више година.

Грађански рат у Босни и Херцеговини започео је марта 1992. и трајао је све до децембра 1995. године. У рату су учествовали Војска Републике Српске, Армија Босне и Херцеговине и Хрватско вијеће одбране. Иако су ове војне формације претежно биле доминантно етнички састављене и чинили су их Срби, Бошњаци и Хрвати, зарађене стране су добијале помоћ и из матичних држава, Србије и Хрватске, а Бошњаци из читавог низа муслиманских земаља, како сунитских, тако и шитских. Рат се завршио Дејтонским мировним споразумом, који је потписан у Паризу 14. децембра 1995. године. Њиме су у оквиру међународно признате државе Босне и Херцеговине формирана два ентитета, Републике Српска и Федерација Босне и Херцеговине.

Ако су у сукобу у Босни и Херцеговини учествовале три зарађене стране, рат на простору Хрватске вођен је између хрватских оружаних снага и Југословенске народне армије, односно Територијалне одбране САО Крајина, Министарства унутрашњих послова САО Крајина, а 1992. године је формирана и Српска војска Крајине. Као и у грађанском рату у Босни и Херцеговини, и на простору данашње Републике Хрватске деловале су паравојне формације и страни плаћеници.

Ратови на подручју бивших југословенских република утицали су на догађаје у новоформираној Савезној Републици Југославији, коју су чиниле Србија и Црна Гора. Страх од преливања ратних збивања на Србију био је присутан током трајања ратних дешавања у суседним државама, а нарочито је био изражен у пограничним, етнички и конфесионално мешовитим срединама у Војводини и Рашко-полимској области.

Док су се војни сукоби почетком и средином деведесетих дешавали у бившим југословенским републикама, крајем деведесетих ескалира сукоб у самој Србији, на територији њене јужне покрајине, Косова и Метохије. Војни сукоб између припадника Министарства унутрашњих послова Републике Србије и такозване Ослободилачке војске Косова прерастао је 24. марта 1999. године у рат Војске Југославије и НАТО алијансе. Бомбардовањем војних и цивилних циљева на простору Косова и Метохије, али и читаве територије Републике Србије, уништавани су војни, привредни и инфраструктурни капацитети. Повлачењем Војске Србије и других државних органа с подручја Косова и Метохије, јуна 1999. године, и највећи број Срба је напустио КиМ.¹

За разлику од страхова територијално ограничених на верски и национално мешовите средине, други страхови су обухватили читаву територију Србије, а један

1 О политичким процесима на Косову и Метохији у компаративно-историјској анализи видети више у: Tančić, Elezović 2020: Dragan Lj. Tančić, Dalibor M. Elezović „Political processes in Kosovo and Metohija in a comparative-historical perspective“. *Baština*, Vol. 30, sveska 50, 109-120.

од њих се односио и на прилив избеглица и интерно расељених лица. Иако припадници већинског, српског народа избеглице су се неретко посматрале као људи без посла и примања који ће кроз издавање социјалних давања представљати терет државном буџету и који ће у покушајима да пронађу посао бити додатна конкуренција домаћем становништву на тржишту рада. Тако је настала посебна форма страха од других, овога пута страха од припадника српског народа који су вековима живели ван Србије или на Косову и Метохији и, који су, не својом вољом, као избеглице и интерно расељена лица дошли у матицу.

Сличан вид страха од других настао је у Србији у периоду након настанка Балканске мигрантске руте 2015. године. Процењује се да је од 2015. до 2019. године више од милион избеглица из ратом захваћених подручја Азије и Африке прошло кроз Србију, желећи да стигну до крајњег одређишта, неке од земаља Западне Европе (BBC 18.12.2019). У том периоду у Европи, па и у Србији, настаје страх од избеглица, као непознатих других. Ако је страх од избеглих Срба био страх од губитка посла или смањених шанси за запослење, страх од азиланата се одређује као страх од непознатих људи који припадају другој вери, нацији и култури.² Новине и друштвене мреже у том периоду су биле пуне лажних вести о мигрантима који пљачкају, нападају већинско становништво и силују жене и децу, при чему су грађани позивани и на протесте. О неоснованости ових страхова говоре и статистички подаци о занемарљивом броју кривичних дела који су извршили мигранти (РТС 20.02.2016), као и чинњеница да је током 2018. године тек 7.651 мигрант изразио намеру за тражење азила, захтев за азил је поднело 292 миграната, при чему су усвојена само 24 захтева (BBC 18. 12.2019).

И поред тога што је страх од избеглица и миграната делимично приказан и као страх од губитка запослења или немогућности да се пронађе посао, страх од губитка посла је знатно дубље осећање, које је у Србији настао током деведесетих, а посебно било изражено у периоду неуспешних приватизација после 2000. године. Након извршених приватизација велики број предузећа је смањио број радника или отпустио све запослене. Тако је 2002. године посао тражило 459.599 становника Србије. Наредне године тај број је порастао на преко пола милиона људи, односно 500.325, а 2004. године незапослено је било 665.436 радника. Највећи број незапослених у Србији забележен је 2005. године када је 719.881 грађанин био без посла, да би следеће године тај број незнатно опао, на 693.024 људи. Највеће стопе незапослености забележене су 2011. и 2012. године, када су достигле 23,0, односно 23,9 процената (Републички завод за статистику, Анкета о радној снази: 10, 23.01.2022).

У већини анкета као највећи проблем грађани Србије су све до 2020. године истицали незапосленост. Незапосленост младих њихови родитељи посматрају кроз

2 Описујући муслиманску претњу Европи крајем средњег и почетком новог века, Жан Делимо набраја поразе хришћана на Косову (1389), Никопољу (1396), пад Константинопоља (1453), нестанак малог царства Требизонде (1461), окупацију Београда (1521), пораз на Мохачу (1526). Порази војски хришћанских државаод Туракаводили су настанку културе страха од надирања муслимана у хришћанску Европу. Делимо 2003: Жан Делимо: Страх на Западу (од XIV до XVIII века): Опседнути град. Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића Сремски Карловци.

страх за будућност своје деце, која ако немају посла имају знатно мање могућности да ступе у брак, реше стамбено питање и постану родитељи. Зато је страх од незапослености и губитка посла постао један од највећи страхова становника Србије током деведесетих, а посебно у првој деценији двехиљадитих година.

У претходном делу текста говорио сам о култури страха. Међутим, поставља се питање да ли страх може да буде извор наде? Мојси наводи да је „страх од новог рата између Француске и Немачке после Другог светског рата, био (је) одлучујући фактор у стварању Европске уније“ (Мојси 2012: 113). У том смислу, може се с правом поставити питање да ли иницијатива Отворени Балкан може да буде фактор који ће превладати културу страха међу до јуче зараћеним државама Балкана и омогућити веће слободе кретања људи, роба, услуга и капитала?

ЕМОЦИЈА ПОНИЖЕЊА

Култура понижења настаје у периоду распада Социјалистичке Федеративне Републике Југославије. У држави која је нестајала с историјске сцене и у којој су границе федеративних република постале границе новоформираних држава, престали су да постоје и други градивни елементи југословенске државе.

Док „центрипеталне силе дјелују у правилу повољно на ту атмосферу, учвршћују социјалну кохезију“, „центрифугалне силе ту кохезију нарушавају и обично доводе до слабљења, осипања или нестајања групе“ (Звонаревић 1989: 385). Тако крајем осамдесетих комунистичка идеологија, која је представљала идеолошку основу друге Југославије, није више успевала да држи на окупу различите народе, а на Четрнаестом конгресу Савеза комуниста Југославије, јануара 1990. године, престала је да постоји и Комунистичка партија Југославије. Уместо ње, фомиране су нове политичке странке у свим земљама наследницама Југославије.

Иако никада није формиран јединствен национални идентитет Југословена, распад државе, нестанак Комунистичке партије Југославије и престајање постојања Југословенске народне армије допринеле су стварању културе понижења на простору бивше Југославије. До јуче су сви Југословени, мада су се у највећем броју и тада изјашњавали као Срби, Хрвати, Словенци, Муслимани, Македонци, Црногорци, живели у великој држави, „од Вардара до Триглава“, говорило се да имају четврту војну силу у Европи и пету у свету, са црвеним пасошем су без виза путовали у велики број земаља, стандард је знатно порастао у односу на генерацију њихових родитеља, а само неколико година касније, распадом државе, њихов наизглед идиличан живот се потпуно променио.

Уместо Југословенске народне армије формиране су Војска Југославије, односно Србије и Црне Горе, Војска Републике Српске, Војска Републике Српске Крајине. Ове војне формације Срба су учествовале у ратним сукобима током деведесетих година, а српски народ је претрпео поразе у грађанским ратовима у Словенији, Хрватској, Босни и Херцеговини и НАТО бомбардовању 1999. године. Велики број Срба, официра и подофицира некадашње Југословенске народне армије, који су службовали у другим републикама, дошао је у матицу и прикључио се Војсци нове Југославије, а многи од њих су с читавим породицама наставили живот

у неусловним војним хотелима, који су им дати као привремени смештај. Привремени смештај је, међутим, трајао деценијама.

Плате официра и подофицира су током деведесетих година знатно смањене, али су војни капацитети успешно очувани. Међутим, након 2000. године започео је процес ограничавања војних капацитета, у коме је уништен велики број тенкова, хаубица, мина, при чему су се највиши државни и војни званичници хвалили постигнутим. Тако је министар одбране Државне заједнице Србије и Црне Горе Првослав Давинић 17. августа 2005. године, приликом радног састанка с представницима НАТО-а, изјавио: „Због тога што ми улазимо први пут у уговорне односе са једном институцијом НАТО-а и на тај начин показујемо да наша сарадња иде узлазном линијом. Морам да кажем да ће ово имати и извесне економске ефекте, овде се ради о инвестицији од око 1,7 милиона евра. Ми ћемо у овом процесу уништити негде око 1.300.000 противпешадијских мина. То је оно што смо имали на нашим стокovima“ (Слободна Европа 17.08.2005).

У српском народу се служење војног рока традиционално сматра изузетно значајним периодом у животу сваког мушкарца, толико да у сеоским срединама неко ко није одслужио војни рок није могао без потешкоћа да се ожени и формира породицу. Зато су смањене територије Србије у односу на Југославију, „у којој су сви Срби живели у једној држави“, уништење војних капацитета, испоручење Хашком трибуналу оптужених за ратне злочине које су многи Срби сматрали херојима и укидање обавезног служења војног рока 2010. године представљали врхунац културе понижења у националном смислу.

Док су се једни сећали јаке југословенске државе и, посматрајући садашње стање, жалили за прошлим временима, други су говорили о славној српској историји, о Првом и Другом српском устанку, победама у балканским и Првом светском рату. Насупрот постојећим границама Србије, Срби су истицали територију пространог царства цара Душана из XIV века. Тако су пониженим грађанима Србије, у исто време, памћење снажне ванблоковске Југославије и историјско сећање на славну српску прошлост постали начини бега од понижења која су доживљавали у садашњости. У том смислу тачна је Мојсијева мисао да „што сте убеђенији да сте ви и ваша цивилизација некада били центар света, то јаче понижење осећате због свог актуелног, деградираног положаја“ (Мојси 2012: 100).

За време социјализма грађани Југославије нису оскудевали у роби широке потрошње, као други народи у земљама иза гвоздене завесе. Међутим, хиперинфлација у Србији током 1993. и у јануару 1994. године створила је несташицу великог броја роба, укључујући и основне животне намирнице. Инфлација је у јануару 1994. године износила чак 313 милиона одсто. Понижени људи су сатима чекали у редовима како би купили брашно, шећер, уље, а бензин и дизел су се уместо на пумпама куповали од продаваца на улици у пластичним флашама. Зато многи с правом истичу да је период хиперинфлације упамћен као највиши ниво осећаја понижења грађана Србије.

За разлику од других социјалистичких земаља, грађани бивше Југославије су имали могућност да путују у земље Запада. Већина њих и данас памти одласке у Трст, у коме су куповали гардеробу и техничке уређаје. Трст је за тадашње становнике

Југославије представљао врата Запада. Навикнути да путују без виза, грађани Србије су од увођења санкција међународне заједнице били принуђени да за путовања у иностранство траже визе у амбасадама земаља које је требало да посете. Слично редовима за основне животне намирнице, формиран су и редови испред страних дипломатских представништава. Насупрот тешкој садашњости, још једном је стајала лепша прошлост. Култура понижења је добила још један облик.

„Понижење је, у извесној мери, присутно у свим културама и свим друштвима. Као холестерол, и оно се појављује у добром и лошем облику. До извесног степена, понижење може да буде подстицај за напредовање у друштву напорним радом“ (Мојси 2012: 74). Понижење неретко представља и мотив да више радите како бисте успели да побољшате начин живота у својој заједници. Оно може створити наду.

ЕМОЦИЈА НАДЕ

Ако је пад Берлинског зида представљао врхунац европске културе наде (Мојси 2012: 116), нада је у Србији била доминантно колективно осећања након петооктобарских промена 2000. године. Људи који су били понижени у периоду хиперинфлације, којима је било онемогућено да путују без виза, који су годинама живели под спољним и такозваним унутрашњим зидом санкција у земљи која је била поражена у грађанским ратовима, а потом и бомбардована, који су страховали за сваки наредни дан, очекивали су да ће демократске промене омогућити виши стандард, могућност путовања и бољу будућност за њих и њихову децу.

Међутим, уместо бољих животних услова, уследиле су године неуспешних приватизација, пораста нивоа незапослености, уништавања војних капацитета и прекида обавезног служења војног рока. У преовлађујућој култури понижења и страха, једина нада која је остварена у том периоду било је укидање виза за путовање у државе чланице Шенген зоне 2010. године. Тако је култура наде доживела крах.

На поновни настанак културе наде у Србији утицали су континуиран привредни раст, отварање нових фабрика, раст запослености, увећање зарада, стабилан девизни курс, изградња путева, школа, болница, реконструкција пруга и други инфраструктурни пројекти, као и снажење војске.

Континуиран привредни раст је видљив кроз стални раст бруто друштвеног производа. Тако је бруто друштвени производ 2020. достигао износ од 5.502.216.300.000 динара, што је готово три пута више у односу на 2005. годину, када је збир свега што се у Србији произвело био 1.846.853.200.000 динара (Републички завод за статистику, Бруто домаћи производ, укупно и по становнику, 25.01.2022). Реални раст бруто домаћег производа у трећем кварталу 2021. износио је 7,7% у односу на исти период претходне године (Републички завод за статистику, Квартални бруто домаћи производ, III квартал 2021, 25.01.2022).

На стварање културе наде утицао је и раст зарада. Док је просечна нето зарада исплаћена 2011. године у Србији била 37.976 динара, пет година касније износила је 46.097 динара, а 2021. је премашила износ од 500 евра - 60.073 динара (Републички завод за статистику, Просечне месечне зараде за годину, 25.01.2022).

Раст плата је пратио и раст минималне зараде. Минимална зарада је 2010. године износила 15.138 динара, две године касније 17.748, а 2022. је 2,3 пута увећана у односу на минималац из 2010. године - 35.012 динара.

Насупрот неуспешим приватизацијама које су водиле затварању предузећа и настанку културе страха, отварање фабрика у последњих неколико година ствара услове за јачање наде. Отварањем или почетком градње више од 250 фабрика у великим градовима, али и малим местима широм Србије, омогућено је запошљавање великог броја радника. У трећем кварталу 2021. године било је незапослено 341.500 становника Србије, односно стопа незапослености је снижена с рекордних 23,9% из 2012. године на 10,5 процената (Републички завод за статистику, Анкета о радној снази, III квартал 2021, 25.01.2022). Тако је смањењем незапослености остварена друштвена сигурност и умањен страх за будућност, као један од основних показатеља културе страха.

Док изградња путева, ауто-путева и реконструкција пруга утичу на боље повезивање различитих делова земље, али и на јачање културе наде, улагањем у Војску Србије, у куповину савременог оружја и опреме, изградњу станова за снаге безбедности и подизање стандарда официра, подофицира и војника по уговору култура понижења се претвара у наду у повратак националног поноса. Одржавање војних вежби, прикази наоружања и војне опреме, обележавање Дана сећања на све страдале и прогнане Србе у војној акцији „Олуја“, прослава новоустановљеног празника Дана српског јединства, слободе и националне заставе, уз присуство званичника Републике Српске и политичких странака које окупљају Србе у земљама у окружењу, враћају национални понос у очима српског народа. Поред привредног, култура наде тако добија и национални обрис.

Ипак, забринутост за будућност и даље превалада у погледу природног прираштаја становништва. Током 2021. године рођено је 62.062, а умрло 135.901 људи, тако да је број становника Србије смањен за 73.839. Ако овај податак упоредимо с 2020. годином, када је број живорођених износио 61.693, бележи се раст за 0,6%, али је, с друге стране, дошло и до неупоредиво већег увећања броја умрлих и то за 20.947 људи, што чини 18,2% (Републички завод за статистику, Становништво, Рођени и умрли, 25.01.2022). Оваква поразна статистика води одржавању страха од нестанка нације. Како би смањила негативне тенденције природног прираштаја, Влада Републике Србије је усвојила читав низ мера популационе политике. Остаје да се види у ком обиму и у ком периоду ће ове мере успети да остваре резултат.

ЗАКЉУЧАК

Истраживање колективних емоција, које су превадавале у Србији у претходних тридесет година, показује промене доминатне улоге емоција страха, понижења и наде. Ако се као врхунац понижења одреди период хиперинфлације и редова за куповину основних животих намирница, само неколико година касније, петооктобарском променом власти 2000. године, настаје период највише наде.

Међутим, врхунац наде није дуго трајао. Уништење војних капацитета, изручење хашких оптуженика и укидање обавезног служења војног рока поново су

створили осећај понижења. Страх за будућност деце у земљи у чијем окружењу су деведесих година буктели грађански ратови променио је појавни облик након 2000. године. Страх од преливања оружаних сукоба на подручје Србије заменио је страх од незапослености.

За разлику од понижења и страха, који су окренути прошлости и садашњости, нада је усмерена ка очекиваном развоју догађаја у будућности. Увећање бруто друштвеног производа, стабилан девизни курс, отварање нових фабрика, раст плата, улагање у војску, изградња путева, школа и болница мењају колективне емоције читавог народа. Вера у напредак постаје главни покретач друштвеног развоја.

ЛИТЕРАТУРА

- Делимо 2003: Жан Делимо. Страх на Западу (од XIV до XVIII века): Опседнути град. Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића Сремски Карловци.
- Диркем 2015: Емил Диркем. „Категорије и колективна свест.“ Друштво и знање: социолошка хрестоматија. Ур. Душан Марковић, Душан Ристић. Нови Сад: Mediterran Publishing, 52-64.
- Звонаревић 1989: Младен Звонаревић. Социјална психологија. Загреб: Школска књига.
- Милосављевић 1977: Славомир Милосављевић. Политичка акција. Београд: Институт за политичке студије Факултета политичких наука.
- Мојси 2012: Доминик Мојси. Геополитика емоција: како културе страха, понижења и наде утичу на обликовање света. Београд: Сіо.
- Танчић-Лазовић Јовић 2018: Драган Љ. Танчић, Емина М. Лазовић Јовић. „Проблем избора модела и процедура методолошких истраживања“. Баштина, Свеска 46, 187-199.
- Танчић-Елезовић 2020: Dragan Lj. Tančić, Dalibor M. Elezović. „Political processes in Kosovo and Metohija in a comparative-historical perspective“. *Vaština*, Vol. 30, sveska 50, 109-120.
- Шушњић 2008: Ђуро Шушњић. Рибари људских душа: идеја манипулације и манипулација идејама. Београд: Чигоја штампа.

ЕЛЕКТРОНСКИ ИЗВОРИ

- Анкета о радној снази 2012. Билтен 564. Београд: Републички завод за статистику. <https://publikacije.stat.gov.rs/G2013/Pdf/G20135564.pdf> [23.01.2022].
- Анкета о радној снази, III квартал 2021. Београд: Републички завод за статистику. <https://publikacije.stat.gov.rs/G2021/Pdf/G20211329.pdf> [25.01.2022].
- Бруто домаћи производ, укупно и по становнику. Београд: Републички завод за статистику. <https://data.stat.gov.rs/Home/Result/09020101?languageCode=sr-Latn> [25.01.2022].
- Квартални бруто домаћи производ, III квартал 2021. Београд: Републички завод за статистику. <http://publikacije.stat.gov.rs/G2021/Html/G20211333.html> [25.01.2022].
- Просечне месечне зараде за годину. Београд: Републички завод за статистику. <https://data.stat.gov.rs/Home/Result/2403040401?languageCode=sr-Latn> [25.01.2022].
- Становништво, Рођени и умрли. Београд: Републички завод за статистику. <https://www.stat.gov.rs/oblasti/stanovnistvo/rodjeni-i-umrli/> [25.01.2022].
- Маринковић 2019: Лазара Маринковић. „Мигранти и Србија: Митови и заблуде о мигрантима и избеглицама“. *ВВС*, 18.12.2019. <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-50834778> [23.01.2022].
- Медић 2016: Вељко Медић. „Занемарљива кривична дела миграната у Србији“. *РТС*, 20.02.2016. <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/2217208/zanemarljiva-krivicna-dela-migranata-u-srbiji-.html> [23.01.2022].
- „Уништавање дела наоружања Војске СиЦГ“. *Слободна Европа*, 17.08.2005. <https://www.slobodnaevropa.org/a/855794.html> [23.01.2022].

Predrag R. TERZIĆ

APPLICATION OF DOMINIQUE MOÏSI'S GEOPOLITICS THEORY
OF EMOTIONS ON THE CASE OF SERBIA

SUMMARY

The paper deals with the analysis of external and internal influences on the emergence of various forms of collective emotions in Serbia in the last thirty years. Dominique Moïsi believes that cultures of fear, humiliation and hope dominate in certain countries and regions in the present, and characterize them during the past historical periods. Individuals and groups have their own interests, motives and needs. They undertake certain activities and methods that influence political behavior, where cultures of fear, humiliation and hope can have a decisive impact on the current economic situation of the country and its role in international relations, as well as on the future of their economic development and overall social progress, relations with other states and civilizations. Among the methods of action, the methods of cooperation and the methods of conflict stand out.

Key words: Dominique Moïsi, Geopolitics of Emotions, Fear, Humiliation, Hope, Serbia.

